

Jak to vše začalo... Vzpomínka na spolupráci profesorky Gerlindy Šmausové s Katedrou právní teorie na Právnické fakultě MU v Brně

Tatiana Machalová

Katedra právní teorie, Právnická fakulta, Masarykova Univerzita

Po společenských změnách, které přinesl konec roku 1989, jsem hledala možnosti spolupráce se zahraničními katedrami zaměřenými na výuku právní filozofie. Katedra právní teorie a společenských věd na Právnické fakultě v Brně stála tehdy před novou výzvou. Filozofie zaměřena na otázky práva nebyla v našem prostředí rozvíjena jako samostatná disciplína. Její problémy z určité části řešila sociologie či teorie práva. V srpnu 1990 jsem se rozhodla oslovit dopisem některé právnické fakulty v Německu a Rakousku. Rozeslala jsem tehdy pět dopisů se žádostí o pomoc při zavádění výuky právní filozofie. Poměrně brzo jsem obdržela první odpovědi od kolegů filozofů ze Salzburgu a také z Institutu pro právní a sociální filozofii v Saarbrückenu. K mému velkému překvapení byl dopis ze Saarbrückenu psaný v češtině a jeho autorkou byla tehdy ještě dr. Gerlinda Šmausová. Bez nějakého dlouhého seznamování navrhla hned v první odpovědi konkrétní možnosti naší spolupráce, které spatřovala v přípravě společného programu Tempus. Její návrh jsem předala vedoucímu katedry, jímž byl doc. Pavel Hungr. Koncem září 1990 odjel do Saarbrückenu na pozvání profesora Alesandra Baratty, vedoucího Institutu pro právní a sociální filozofii, kde Gerlinda působila jako vědecká pracovnice.

Program Tempus byl první evropskou aktivitou, kterou inicioval Brusel začátkem 90. let 20. století. Jeho hlavním cílem bylo otevřít cestu českým vysokým školám ke vzájemné spolupráci se západoevropskými univerzitami a pomoci jim při zavádění nových výukových programů. V roce 1991 se naše katedra spolu s katedrou trestního práva, kterou tehdy vedl prof. Vladimír Kratochvíl, stala po dobu pěti let partnerskou stranou programu Tempus. Hlavní koordinátorkou se stala Gerlinda Šmausová a kromě jejich institutu byla druhým smluvním partnerem katedra trestního práva a kriminologie na Právnické fakultě v holandském Rotterdamu. Obě partnerské instituce byly již tehdy známé svou snahou o rozvíjení kritické kriminologie a trestního práva.

S Gerlindou jsem se poprvé osobně setkala v prosinci 1990 v Brně, kdy přijela na katedru domluvit konkrétní harmonogram naší účasti v Tempusu. Byla jsem na ni hodně zvědavá, protože jsme již několik týdnů vedly čilou korespondenci. Naše první setkání bylo krátké, ale postačovalo na to, aby mě seznámila se všemi programovými

záměry. Působila velmi rozhodně, a protože to byl můj nápad, napsat dopis s prosbou o pomoc, delegovala na mě první úkoly, které bylo třeba splnit pro žádost o program Tempus. Později jsem se dověděla, že se v té době stala právě čerstvou padesátnicí.

Program Tempus umožňoval výměnné pobyty jak studentů, tak učitelů. Během pěti let pobývala více než stovka brněnských studentů práv jeden semestr na právnických fakultách v Saarbrückenu nebo Rotterdamu. Někteří z nich pak pokračovali ve studiu LLM programu na Evropském institutu v Saarbrückenu. Podobně i učitelé našich kateder dostali možnost účastnit se semestrálního pobytu na některé partnerské fakultě. Skoro všichni učitelé tuto možnost využili. Během studijního pobytu v Saarbrückenu se Gerlinda snažila vždy být ve všem nápomocná. Často nám zpříjemňovala pobyt pozváním na nedělní oběd u ní doma. Byla velmi dobrou kuchařkou a vždy měla po ruce nějaký kreativní recept.

Kromě výměnných pobytů umožňoval Tempus i další aktivity, především organizaci konferencí či workshopů. V březnu 1992 se uskutečnil v Brně první seminář pod názvem „Normativnost a realita práva“, kde se setkaly všechny partnerské strany (Hungar & Smaus, 1993). Otázka normativity a reality práva byla předmětem celého projektu.

V rámci Tempusu navštěvovala Gerlinda pravidelně naši katedru v zimním i letním semestru a stala se externí členkou katedry. V rámci svých pobytů několikrát přednášela v předmětech Sociologie práva a Právní filozofie pro IX. semestr. Rovněž se zúčastňovala našich konferencí, které jsme pořádali. Zvláštní místo v našich konferenčních aktivitách měly etické konference, které v 90. letech organizoval doc. Ivan Hodovský na Pedagogické fakultě v Olomouci. Gerlinda pravidelně na konferencích vystupovala. Nezapomenu na vášnivé diskuse po jejích vystoupeních, které se často protáhly i do pozdních po-konferenčních hodin v některé olomoucké restauraci. Díky těmto konferencím navázala v Olomouci řadu přátelských kontaktů. Po ukončení činnosti jejich institutu v Saarbrückenu zde pak našla místo k dalšímu pedagogickému působení.

Gerlindu zajímal v tom období celkem intenzivně problém národní identity, který v procesu transformace společnosti silně rezonoval na pozadí snah o narovnání česko-německých vztahů. Často jsme o tom diskutovaly, protože to byl tak trochu i její osobní problém. Sama pocházela z německo-české rodiny, dlouho žila v Německu a teď se vracela do země, kde se narodila. Stále dávala najevo, že chce být zde užitečnou, a měla za to, že musí nějakým způsobem vrátit to, co během svého pobytu v Německu získala.

Naše kontakty a spolupráce byly nejintenzivnější v letech 1993 až 1997. V tomto období jsem pravidelně absolvovala semestrální studijní pobyty v Saarbrückenu a doslova platilo, že pokud jsem nebyla u nich, Gerlinda pobývala v Brně nebo někde na blízku, třeba v Praze či Olomouci. První studijní pobyt jsem absolvovala na jaře 1993, který byl zásadní pro mou další odbornou práci. Gerlinda hned v první dny mého pobytu zorganizovala setkání s profesorem Barattou, kterého jsme si hodně vážila. To, proč jí záleželo na tom, aby mě přijal hned po mém příchodu, jsem

pochopila až později. Profesor byl totiž neustále na cestách, a tak nebylo jednoduché se s ním jen tak náhodou potkat. Moc jsem ji byla za toto setkání vděčná.

Barattův institut byl od svého vzniku orientován na kritickou teorii společnosti, jejímž nejznámějším představitelem je německý filozof a sociolog Jürgen Habermas. České společenské vědy se tehdy zmítaly v bezhlavé a iracionální negaci všeho, co zavánělo humanistickými myšlenkami v domněnku, že jde o skrytý marxismus. Často jsme o tom s Gerlindou diskutovaly. Nechápala, že někteří čeští teoretikové označovali Habermase za neomarxistu, což už tehdy zároveň znamenalo, že jeho názory se nemá smysl zabývat. Často zdůrazňovala, že na kritické teorii společnosti je cenný především její způsob kritiky, který jde na „kořen“ věci. Díky těmto našim soukromým seminářům jsem pochopila, že pokud se chci nějak orientovat v současné právní filozofii, musím mít jasné metodologické ukotvení. Právě to jsem na Gerlindě obdivovala, byla to její silná stránka. Svá metodologická východiska uměla vždy jasně zdůvodnit a používat jako prostředek kritiky. Přesně to předvedla i ve svých studiích věnovaných problematice národní identity, kdy poukazovala na tenkou hranici, jejíž prolomení vede k nacionalismu či různým formám rasismu. V jedné své studii analyzovala hilsneriádu jako spouštěč vlny antisemitismu. Mimochodem tuto studii věnovala v roce 2000 Klubu Za historickou Polnou. Logickým vyústěním její kritiky nacionalismu a antisemitismu byl i článek o rase zveřejněný v Sociologickém časopise (Šmausová, 1999). S jejím tvrzením, že rasa je vždy rasistickým konstruktem, se dodnes neumějí někteří čeští teoretici srovnat.

Při vzpomínání na spolupráci s Gerlindou se nejraději vracím do let 1995 a 1996. Později jsme o tomto období mluvily jako o našem tvůrčím období, protože obě jsme dokončovaly své práce, Gerlinda habilitační spis a já jsem dopisovala svou doktorskou práci. V letním semestru roku 1995 jsem měla možnost opět pobývat na institutu, který disponoval velmi dobře vybavenou knihovnou. Bylo to ideální prostředí pro studium a psaní.

S Gerlindou jsme si zavedly přísný studijní režim, což znamenalo, že jsme si přesně vymezily dobu na naše diskuse. Potkávaly jsme se zpravidla na obědě v univerzitní menze, a pokud neměla žádné jiné povinnosti a byla na institutu i po obědě, kolem čtvrté hodiny jsme se vždy setkaly u kávy. Každý den jsme se vzájemně kontrolovaly, kolik stran textu jsme denně napsaly. Gerlinda si vždy stanovovala počet stránek, které chtěla za den splnit. Byla velmi houževnatá, a tak se jí podařilo práci dokončit tak, jak si to předsevzala. Kromě tohoto závazku, přijala v tom čase i nabídku k zastupování, a tak celý letní semestr 1995 přednášela kritickou kriminologii na univerzitě v Brémách. Bylo to pro ni velmi důležité, protože s tímto působením spojovala i obhajobu svého habilitačního spisu. Moc jsem jí to přála. Tehdy jsem nerozuměla všem souvislostem německého vysokoškolského systému, který je kariérně nastaven zcela jinak než ten náš. Proto mi bylo líto, když své plány nemohla uskutečnit tak, jak si přála, ale neviděla jsem to tak černě. Příležitost obhájit svůj habilitační spis dostala v Saarbrückenu na Institutu pro sociologii u profesora Lea

Hanse Krämera. V roce 1997 se stala privátní docentkou. Byl to rok, kdy ke konci šel i náš program Tempus, čímž ale nekončila naše spolupráce.

V dalším období zasáhly však institut zásadní změny, které nevěstily nic dobrého. Byla zrušena jeho velká knihovna, jejíž fond patří dodnes k jednomu z nejlepších v oboru právní a sociální filozofie. Sárská univerzita zahájila tehdy radikální reformu, v rámci které byla ukončena činnost celé řady společenskovedních institutů. Do tohoto reformního „síta“ spadl i Institut pro právní a sociální filozofii. Definitivní ukončení jeho činnosti urychlilo v roce 2002 i úmrtí profesora Baratty. Pro Gerlindu to nebylo lehké období, ale jak jsem ji poznala, přijala celou situaci jako výzvu k novému profesnímu začátku, který spojila se svým působením na fakultách v Olomouci a Brně. Začala psát svůj nový příběh, který znám již jen jako pozorovatelka.

Literatura

- Hungr, P., & Smaus, G. (Eds.). (1993). *Normativität und Realität des Rechts. Intensiver Lehrgang im Rahmen von TEMPUS in Brno (15.–22. März 1992)*. Brno: Masarykova univerzita.
- Šmausová, G. (1999). „Rasa“ jako rasistická konstrukce. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 35(4), 433–446.